

VNITŘNÍ PILÍŘE DEMOKRACIE A STŘÍDÁNÍ POLITICKÝCH ÚSTAV

Emil Páeš

V letech po sametové revoluci panoval optimismus, že zavedení demokratických institucí nám automaticky zaručí svobodu, rozvoj a blahobyt. Zdůrazňoval jsem tehdy proti velké většině, že tahle koncepce demokracie je zcela mylná, vyprázdněná od jakéhokoliv obsahu a odříznutá od svých hodnotových kořenů. Chtěl jsem, abychom to pochopili již na rovině příčin a principů, a ne až na základě důsledků a negativní zkušenosti s celou společností. Po dvaceti letech vnímá stále více lidí, že naše demokracie není funkční a že se vládne v našem jménu proti naší vůli. Utrpení a zklamání zkyprilo půdu pro několik zrn moudrosti, která před dvaceti lety padala na neúrodnou půdu.

Pojďme tedy a ptejte se po prapůvodních, ryzích kořenech naší rozpadající se demokracie. Zjistíme, že ty samé instituce měly v antice zcela jiný kulturní a mravní kontext. Otevřme tři klasiky, kteří psali o politických ústavách – Platóna, Aristotela a Polybia. Těmhle mudrcům bylo především jasné, že každá ústava je neoddelitelně svázána s povahou a psychickou konstitucí lidí v ní žijících. Neřikali jako my, že demokracie je vždy nejlepší; nýbrž vhodná je podle nich vždy taková ústava, která odpovídá mravně-poznávací úrovni a založení většiny. Jednotlivé typy ústav přímo odvozují od typů osobnosti.

Aristokracie je nejlepší, pokud existuje skupina výrazně převyšující ostatní ctností a charismatem. Pokud ne, ať raději vládne většina než úzká menšina. I demokracie je logicky spjata s jistými mravními vlastnostmi a duševními schopnostmi, jejichž existenci předpokládá a bez nichž se nemá o co opřít. Schopnost poznávat pravdu, rozlišovat dobro a zlo, silná individualita a vnitřní svoboda, sebeovládání, aktivita, nebojácnost – to jsou vlastnosti, jež se ve starověku pokládaly za dar a za inspiraci slunečních bohů a připisovaly se slunečním hrdinům. Toto povědomí, že demokracie dává smysl jen v určitém mravním kontextu a s určitými lidmi, se v naší době zcela ztratilo.

Jak se starověká demokracie lišila od té naší? Za prvé nebyla to zastupitelská, nýbrž přímá demokracie. Parlament nezastupoval lid, ale parlament tvořilo shromáždění všech občanů. Politickou iniciativu měl každý jednotlivec; každý mohl promluvit v parlamentu a předložit svou věc na projednání. Dnešní občan v parlamentu promluvit nemůže a nemůže ani určovat témata veřejných diskusí v médiích.

Za druhé, řecké městské státy (*polis*) byly malé: shromáždění tvořilo několik tisíc občanů a v největších městech jako Athény několik desítek tisíc. Lidé se navzájem osobně znali. Poznat člověka můžete jen při společné činnosti a v dialogu z očí do očí, kde se smíte i zeptat, co chcete vy. Ne z billboardů, reklam a jednosměrného toku informací z médií k občanům. Za jejich dýmovou clonou může stát osoba se zcela protikladnými vlastnostmi a úmysly, než je image šitý na míru podle přání davu. Volit na základě dezinformací však není ani svobodné ani odpovědné, protože pak nemůžeme vědět, zda volíme dobro, nebo zlo. Snad nejlepší by bylo, aby každý prostě označil nejcharakternější a nejmoudřejší lidi ve svém okolí. Mohl by tedy volit kohokoliv, ale jen z těch, koho osobně zná. Tak by se do výsledku voleb dostala alespoň nějaká pravdivá zkušenost, za kterou volič může osobně odpovídat.

Cílem demokratického shromáždění starých Řeků bylo přiblížit se k pravdě, k optimálnímu řešení – ne prosazování svévole. Aby se nikdo nezahnízdil u moci, všichni občané se střídali v úřadech vybrání losem. Anebo volili ty, co se proslavili nezištným a spravedlivým rozhodováním. Úlohou voleného úředníka bylo spíš aplikovat, co je správné, než si to vymýšlet. Právzory pravd tehdy ještě sídlily mezi lidmi v podobě bohů, jako Athéna na Akropoli. Kdo dnes vchází do parlamentu s tím, že jde lobbovat, tedy prosazovat zájem úzké skupiny na úkor celku, neměl by být vůbec vpuštěn, ale měl

by být rovnou potrestán za pokus zkřivit zákony a za rozvracení smyslu této instituce. Výsostným posláním parlamentu je totiž hledat spravedlnost a pravdu, tj. takové zákony soužití, které umožní nejlepší rozvoj obce jako celku. Tyto ctnosti v dokonalé podobě ztělesňuje bůh nebo archanděl slunce, Apollón, Michael. Nikdo nevstupuj do jeho chrámu s jiným úmyslem než je hledat a sloužit jim!

Oproti tomuto požadavku přiblížit se k pravzorům sebevýchovou a sebezušlechtěním stojí dnešní pojetí demokracie jako práva prosazovat cokoli, i zlo a sobecké cíle. Aristotelés pak říká, že demokracie rychle zanikaly tam, kde lid zašel tak daleko, že si svobodu vyložil jako volnost odhlasovat si špatné zákony.

Právo hlasovat nevyplývalo bezdůvodně ze samotné fyzické existence nějaké osoby, ale jen z její mentální a mravní schopnosti přispět k lepšímu výsledku hlasování. Víc hlav je blíže pravdě, ale jen za předpokladu, že účastníci diskuse jsou mentálně a mravně způsobilí, nezaujatí, svobodní a mají čisté úmysly. Třeba z hlasování o započetí války byli vyloučení ti, co měli domy vně hradeb, protože byli přirozeně zaujatí. Hlasovat nemohli cizinci, protože jim na srdci neleželo dobro obce anebo vyznávali jiné bohy. Současná Evropa rozdala občanská práva milionům přistěhovalců, kteří zůstávají nepřátelští vůči evropským hodnotám, přestože si chtějí užívat plody těchto hodnot. Třeba muslimům, jejichž náboženství neprošlo reformací a nezná pojem osobní svobody myšlení. Přispívá to k rozvratu kulturních základů, díky nimž se Evropa kdysi stala velikou.

Právo volit si člověk musel něčím zasloužit. Získat ho mohl i cizinec, který se zasloužil o dobro obce; ale dalo se i ztratit. Dlužníci a ti, co se dopouštěli zločinů, byli zbaveni práva volit nebo být voleni jako tzv. *atimios* (řec. beze cti a hodnoty). K čemu by to bylo, aby o obci spouštěli rozhodnutí, co jí škodí?

Volit mohli jen svobodní občané, ne otroci. Tuto zásadu je dnes potřebné zvnitřnit a pojmout duchovně. Zřít pravdu a přispět k plnější pravdě svým názorem může jen člověk vnitřně svobodný. Ne někdo závislý, zastrašený anebo otrok chtivosti. Otroky vykonává vůli svého pána; a ani člověk placený někým jiným neuvažuje svobodně. V současnosti plošně zadlužujeme obyvatelstvo doživotními hypotékami podle amerického vzoru. Pro tyto lidi je stále těžší udržet si charakter a mluvit pravdu, kvůli které mohou rázem přijít o zaměstnání i střechu nad hlavou. Rozhodovat také smíme jen o veřejné sféře, ale do ní toho spadá stále méně, jelikož všechno se privatizuje. Jedno procento lidí už vlastní devadesát devět procent zeměkoule - a stále mluvíme o demokracii?

Lidé, jejichž rozum je vlečen pudy, nejsou při hledání pravdy nic platní. Důvěru spouštěli o státě, v němž chci žít, dávám těm, kdož překonávají v sobě zlo a usilují o sebezdokonalení, ne jiným. S nimi jsem ochoten snášet i následky špatných rozhodnutí, protože se nemýlí úmyslně a brzy pokročíme dál. Starověcí klasikové proto nahlíželi každou ústavu jako nerozlučně spjatou s výchovou k jistým ctnostem, bez nichž daná ústava přestává fungovat. A dnes? Povolání učitele se propadlo na nejnižší příčky v řebříčku společenské úcty. Vzdělání se amerikanizuje, tedy kromě elitních technických specialistů produkuje nevzdělaný lid, jemuž se lehce vládne. Univerzálnost rozhledu, která je podmínkou svobodného rozhodování, mizí.

Kolébku novověké demokracie jsou protestantské země. Tam se dějinně probjovala a více zvnitřnila osobní svoboda a odpovědnost. Demokratická forma tam proto vedla ke vzestupu společnosti. Jinde už nebyla tak efektivní a rychle se deformovala, jako v Rusku a v Latinské Americe. Představovat si třeba katolický demokratický stát je jistý protimluv, protože katolická duchovnost se k demokracii nehodí. Katolictví je spjato se středověkým hierarchickým myšlením, vychovává věřící k poslušnosti autoritě a samostatné posuzování, co je správné, a co ne, považuje za pýchu a hřích. A když přesadíme třeba německé instituce a zákony rovnou do afrického Konga, kde nemají žádné organické kořeny, výsledkem není pokrok, nýbrž chaos občanských válek, v nichž nepřipravená země lehne popelem. Je zjevný blud, že stejné instituce budou fungovat se zcela jinými lidmi; ale vývoz demokracie je nejlepší způsob, jak nastolit v nějaké zemi loutkovou vládu, zadlužit ji, zbídačit, zprivatizovat a vydrancovat její přírodní zdroje.

Neorganickým zaváděním zákonů zvenčí, které ve skutečnosti nepůsobí ve vědomí a aktivitě obyvatel, se totiž vytváří jen prázdný mentální prostor, volné pole, jež zaplní nějaká státomafie. Klasickým příkladem je Itálie, kde ve stínu oficiálních demokratických institucí fungují jiné linie moci kopírující starou klanovou strukturu. Demokratická forma je závazkem, protože všude tam, kde občané nejsou přítomni svým uvědoměním, informovaností a aktivitou, vzniká stínový prostor, do kterého se vlije zlo. Ve starém Řecku ty občany, co se nezajímali a neúčastnili politického života, označovali slovem *idiotés*. Na ty se pohlíželo s despektem a z toho vzniklo současné slovo *idiot* pro nezpůsobilou osobu.

Platón, Aristotelés, Polybios či Ibn Chaldún mluví též o jakémisi zákonitém střídání ústav (*anacyclosis*) spjatých s duševními principy. Všechno plyne a ústavy se hrouť v průběhu jedné či několika málo generací. Synové králů vyrůstají v lenosti a požitku, ztrácejí ctnost a charisma, čímž se království mění v tyranii. Utlačovaní vznešení lidé svrhnu tyrana a vytvoří aristokracii. Ta se změní v pouhou oligarchii, když už menšina vládne jen z titulu svého bohatství nebo zděděných práv. Lid je svrhne a nastolí demokracii. Po demokracii vždy následuje chaos, ochlokracie čili vláda davu. A po ní zase monarchie, protože je nevyhnutné obnovit princip pořádku.

Každá ústava zdůrazňuje jeden princip a je tím jednostranná: demokracie svobodu, monarchie hierarchický pořádek. Když se svoboda svrhne v chaos, demokracie zplodí svůj protiklad – potřebu pořádku. Tak jsou ústavy nuceny k cyklické změně pro svou nedokonalost. Za nejtrvalejší považovali klasikové ústavu smíšenou, která je nejbližší pravdivému středu. Polybios například vysvětloval velikost Říma tím, že římská ústava harmonicky skloubila prvky monarchie, aristokracie i demokracie. Monarchii představují konzulové, kteří jsou pozůstatkem někdejší královské instituce. Aristokracii představuje senát volený jen z patricijů. A demokracii tribuni lidu, kteří mají právo veta.

Toto střídání ústav je v dějinách skutečně vidět jako pravidelné cykly demokratizací a návratů k absolutismu. Bude pokračovat do té doby, dokud nepochopíme skutečný význam, místo a hranice obou principů, jakož i jejich skrytou jednotu. Trvale udržitelná demokracie vyžaduje něco jako vnitřní monarchii. Rovnost mohou mezi sebou zavést jen lidé, kteří společně uznali hierarchickou nerovnost hodnot, jíž se podřizují. I ta nejliberálnější společnost potřebuje páteř z pevných, konzervativních prvků. Jisté zásady a pravidla – jako pravdomluvnost, odpovědnost, dobrá vůle - nejsou *předmětem* demokratických diskusí, nýbrž *předpokladem* jakékoli diskuse při hledání pravdy. Lidé prolhaní, nečestní, neschopní odpovídat za svá slova nebo otevřeně sledující sobecké cíle v ní - jakožto lidé beze cti a hodnoty - nemají mít místo. Jestli stojíme o demokracii, musíme se zcela přestat dívat na to, co nám kdo slibuje a co z toho budeme mít. Musíme začít školit naše mravní oko, naučit se rozpoznávat čestné lidi od nečestných, a ty poslední přeradit ze všech vedoucích funkcí do nižších postavení. Všeho bude pak daleko větší dostatek než teď. Nejprve hledejte Jeho království a spravedlnost, a vše ostatní vám bude přidáno (Mt 6, 33).

Z dějin víme o existenci kolem pěti set padesáti republikových a demokratických zřízení. Mezi demokratickými zřízeními a křivkou filosofické tvořivosti platí zkřížená korelace s časovým posunem přes půlstoletí. To znamená, že ve svobodném systému žijí jen synové a vnuci těch, kdož rozvíjeli lásku k moudrosti a schopnost myšlení. To není přání, ale konstatování skutečnosti, že to tak bylo v dějinách světa. Kde nebylo jedno, nebylo ani druhé. Náplň demokracii může dát jen vášnivá veřejná diskuse o hledání pravdivých hodnot.

Demokracie nepotřebuje reformu, spíše se její forma musí naplnit obsahem. Je to forma, kterou navrhli antičtí mudrci věřící v dobrou přirozenost člověka usilujícího z vlastní vůle o vyšší hodnoty. Pokud to tak není a lidé jsou zlí, když nejsou kontrolováni a trestáni, pak mají pravdu činští legisté nebo evropští zastánci absolutní monarchie. Tomu, kdo nevládne sám sobě, musí vládnout někdo jiný. Svobodu, důvěru a demokratická práva si zaslouží jen ten, kdo sám v sobě zápasí o nadosobní pravdy. Buď je budeme hledat, a pak budeme žít v demokracii, anebo demokracie zanikne. Lépe řečeno: fakt, že si nevládneme sami, se stane oficiální. Svobodu a mravní úsilí nelze oddělit. To je duchovní zákon.